

Piotr Miodunka, *Spółeczność małych miast południowej Małopolski od końca XVI do końca XVIII wieku*, Kraków 2021, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, s. 553 (Historia życia)

Książka Piotra Miodunki jest pierwszą pozycją nowożytniczą opublikowaną w ramach interesującej i wartościowej serii *Historia życia*, kierowanej przez Krzysztofa Zamorskiego. Pełnił on również funkcję promotora rozprawy doktorskiej, która stała się podstawą dla tego opracowania. Od momentu obrony doktoratu w 2010 r. Autor dokonał jednak dodatkowych kwerend i analiz, pogłębiając i poszerzając zakres pracy. Książka, którą w ten sposób otrzymaliśmy, jest kolejną w przeciągu ostatnich kilku lat reprezentantką nurtu w ramach polskiej historiografii czasów przednowoczesnych, który można nazwać „nową historią społeczną”. Nurt ten poniekąd nawiązuje do rozwijanej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. polskiej historiografii społeczno-gospodarczej, inspirowanej bądź teorią marksistowską, bądź szkołą Annales. Jednak o jego charakterze decyduje krytyczne przepracowanie tego, co się działo w historiografii późniejszej, tj. historii kulturowej, mikrohistorii, historii kobiet i płci kulturowej itp. oraz twórcze nawiązanie do współczesnych metod i tematów, m.in. do historii cyfrowej lub środowiskowej. Wyróżniającymi cechami rozpraw, które można do tego nurtu przyporządkować, byłyby zatem: pogłębiona świadomość teoretyczna, innowacyjność w tworzeniu eklektycznych lub interdyscyplinarnych metod badawczych, odwołujących się chętnie do kwantyfikacji i modelowania, a także — najbardziej rzucająca się w oczy — daleko idąca szczegółowość badań źródłowych, rekonstruujących wielowymiarowość relacji społecznych w iście mikrohistorycznym duchu. Cechami tymi odznacza się również recenzowana praca.

Głównym zamierzeniem jej Autora było zrekonstruowanie funkcjonowania społeczności małych miast w Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. w celu zweryfikowania zdomowionego w polskiej historiografii przekonania o ich „niepełnej miejskości” czy wręcz wiejskim charakterze. Pod względem geograficznym praca koncentruje się na miastach z terenu południowej Małopolski, szczegółowe zaś analizy zostały przeprowadzone na podstawie źródeł dotyczących trzech wybranych: Pilzna, Przecławia i Wojnicza. Porównawczo używano dokumentów innych miast regionu.

Główną kategorią wykorzystanych źródeł stały się rękopiśmienne archiwalia urzędów i instytucji miejskich oraz parafialne księgi metrykalne. Na ich podstawie skonstruowano relacyjne bazy danych, obejmujące w sumie kilkadziesiąt tysięcy rekordów, umożliwiające analizy zarówno jakościowe, jak i ilościowe. Pod względem metodologicznym rozprawa wykorzystuje analizy statystyczne i demograficzne, metodę rekonstrukcji rodzin, a także mikrohistoryczną analizę

spraw sądowych oraz zapisów testamentalnych. Dobór zastosowanej metody w poszczególnych przypadkach warunkowany jest rozwiązywanym problemem badawczym, co nierzadko skutkuje krzyżowym wykorzystaniem rozmaitych podejść (np. statystycznego i mikrohistorycznego). W rezultacie czytelnik odnosi wrażenie niezwykle intensywnego i wielowymiarowego wykorzystania zebranych przez Autora źródeł. Wrażenie to wynika z jednej strony z rzeczywiście ogromnego wkładu twórczej inwencji Autora w analizę materiałów historycznych, z drugiej zaś, jak podejrzewam, ze świadomie zastosowanej strategii narracyjnej, łączącej ujęcie modelowe/wyjaśniające z idiograficznym/opisowym.

Książka składa się z trzech części, z których każda na dobrą sprawę mogłaby się stać osobną monografią. Część pierwsza nosi tytuł „Miasta i ich mieszkańcy” i stanowi odpowiednik typowej monografii miejskiej, z tym że jej bohaterami są owe trzy wybrane małe miasta. W pięciu podrozdziałach Autor analizuje podstawowe dane dotyczące ich historii społecznej. Podrozdział „Miasta” opisuje ich geografię, stosunki własnościowe, układy przestrzenne, dzieje organizacji miejskiej, zróżnicowanie religijne, funkcje administracyjne i gospodarcze w perspektywie bliższej i dalszej okolicy. Drugi podrozdział poświęcony został stosunkom ludnościowym w tych miastach od końca XVI do końca XVIII w. Autor bardzo szczegółowo omawia w nim zachowane źródła do szacunków zaludnienia, w tym rejestry podatkowe, akta metrykalne oraz najstarsze austriackie spisy administracyjne ludności przeprowadzone po pierwszym rozbiórce. Znaczne luki i niedokładności materiału źródłowego postanowił wypełnić za pomocą obliczeń opartych o przyjęcie ekstrapolowanych współczynników demograficznych. Pozwoliło to na hipotetyczną rekonstrukcję procesów demograficznych w XVII–XVIII w., nieosiągalną za pomocą innych metod statystycznych ze względu na ograniczenia źródłowe. Nie jestem w stanie krytycznie przeanalizować zastosowanych przez Autora metod w tym względzie, jednak biorąc pod uwagę, że recenzentami książki byli Cezary Kukło i Mateusz Wyżga, to najwyraźniej zdobyli sobie one akceptację uznanych specjalistów w tej dziedzinie.

Trzeci podrozdział tej części poświęcony jest podziałom stałych mieszkańców miasta według kryterium prawno-stanowego. Autor opisuje tu zatem kategorie formalne mieszkańców, próbując oszacować liczby mieszczan, mieszkańców miast podległych jurysdykcji miejskiej oraz tych, którzy tej jurysdykcji nie podlegali, niemniej w miastach mieszkali. W ramach drugiej z tych kategorii Autor analizuje potencjalną liczebność służby oraz czeladzi w domach mieszczkańskich oraz jej związek z liczebnością potomstwa w ramach gospodarstwa domowego. Analizując kategorię trzecią, czyli mieszkańców miast wyłączonych spod miejskiej jurysdykcji, szczególnie dużo uwagi poświęca duchowieństwu oraz mieszkańcom miast podległym jurysdykcji duchownej (np. służba kościelna lub klasztorna). Zwraca uwagę również na fakt, że jurysdykcja duchowna w miastach często stawała się źródłem konfliktów, gdyż umożliwiała funkcjonowanie w mieście osób podminowujących zasady miejskiej społeczności, takich jak na przykład partacze. W analizowanych przez Autora miastach mniejszy problem stanowili natomiast poddani szlacheccy, co zapewne wynikało tylko

z ich mniejszej (lokalnie) liczby, gdyż zasadniczo mogli cieszyć się podobną niezależnością od wspólnoty miejskiej co poddani kościelni.

W czwartym podrozdziale Autor analizuje problem stabilności demograficznej oraz otwartości społeczeństw małych miast na migrację. Szczegółowo przedstawia zatem kwestię praktyki przyjmowania obcych do prawa miejskiego, kierunki i zasady migracji ze wsi do miasta, a także migrację szlachecką i mieszczańską. Ważnym problemem, na który Autor zwrócił uwagę, jest kwestia poddaństwa mieszczan w miastach prywatnych. Ograniczenie ich wolności osobistej było jednak — zdaniem Autora — znacznie łżejsze niż w przypadku chłopów. Podsumowaniem rozważań w tym podrozdziale jest próba oszacowania zasięgu działalności rodzin mieszczańskich w wybranych miastach.

Piąty podrozdział poświęcony jest grupom etnicznym i szacowaniu ich rzeczywistej liczebności wśród mieszkańców miasta. Dotyczy to przede wszystkim ludności żydowskiej. Na marginesie tych rozważań Autor opisuje także mało istotny statystycznie problem konwersji na chrześcijaństwo, który omawia jednak z mikrohistorycznym zacięciem.

Część druga pracy nosi tytuł „Struktury społeczne”, choć pewnie ściślej-
sze byłoby określenie „Gospodarka i władza”. Poświęcona jest bowiem z jednej strony profesjom i źródłom utrzymania mieszkańców miast, z drugiej zaś — procesom kształtowania się elit w małych miastach i ich funkcjonowaniu w otoczeniu społecznym. Pierwszy podrozdział poświęcony jest profesjonalnemu zróżnicowaniu mieszkańców miast. Szczególnie ważne zdają się ustalenia Autora na temat liczebności mieszczan zajmujących się rolnictwem, dają one bowiem podstawę do krytycznego podważenia tezy o „rolniczym” charakterze tych miast. Miodunka przekonująco ukazuje, że jakkolwiek uprawa roli wspomagała utrzymanie miejskich rodzin, to jednak niewielkie arealy ziemi uprawnej należącej do miasteczek koncentrowały się zazwyczaj tylko w rękach kilku bogatszych mieszczan, trudno zatem mówić o „ruralizacji” całych ośrodków. Podstawą gospodarczego funkcjonowania tych społeczności pozostawało rzemiosło oraz handel, nierzadko na zaskakująco szeroką skalę geograficzną. Autor omawia profesje rzemieślnicze w wybranych miastach oraz sposoby organizacji cechowej. Osobny fragment został poświęcony produkcji i dystrybucji napojów alkoholowych, kolejny zaś — zajęciom związanym z handlem. Na uwagę zasługuje również duża elastyczność w łączeniu różnych rodzajów aktywności ekonomicznej, zwłaszcza w przypadku zamożniejszych mieszczan, którzy mogli dywersyfikować wykorzystanie swego kapitału. W podrozdziale tym uwadze Autora nie uszły również przednowoczesne usługi, takie jak balwierstwo, obsługa łaźni czy profesje medyczne. Do kategorii usług zaliczył również profesjonalnych pisarzy, prawników czy sługi miejskie.

W drugim podrozdziale Autor poczynił ciekawe ustalenia w kwestii systemu władzy w małych miastach, gdzie z jednej strony zachowano tytulaturę i nomenklaturę typową dla wszystkich organizmów miejskich w Rzeczypospolitej w tym czasie, a z drugiej daje się zauważyć pewne spłaszczenie struktury społecznej (pomimo wyraźnego rozwarstwienia majątkowego), które umożliwiało dostęp

do urzędów miejskich praktycznie wszystkim posesjonatom i ograniczało oligarchiczność ustroju, a zarazem łagodziło wewnętrzne konflikty. Aby dojść do tych wniosków, Autor szczegółowo omawia współczesne i dawne kryteria przynależności do elity miejskiej, analizuje ustrojowe struktury oraz czynniki kreujące elity w tym okresie, szacuje ich liczebność, status majątkowy, zmienności liczebności i składu. Wskazuje również na istnienie jednostek, które można zaliczyć do elity finansowej miasta, a które jednak pozostawały poza kręgiem miejskiej władzy. Na koniec omawia stosunki między elitami a pospólstwem, wskazując, że mimo wielu potencjalnych płaszczyzn konfliktu społeczności miejskie na ogół funkcjonowały w warunkach względnie demokratycznych stosunków wewnętrznych oraz zasadniczej zgody i współdziałania w ramach organizacji miejskiej.

Trzecia część książki poświęcona jest „Cyklowi życia – rodzinie” i tutaj Autor z poziomu struktur i modeli przechodzi do indywidualnego doświadczenia mieszczan, choć wciąż szeroko wykorzystuje analizy z zakresu demografii i rekonstrukcji rodzin. Część tę rozpoczyna obszerny podrozdział poświęcony tworzeniu się nazwiska mieszczańskiego i jego różnym odmianom. Wykorzystanie szczegółowych analiz zapisów z akt miejskich sprawia, że rozdział ten jest ważnym i oryginalnym głosem w dyskusji na ten temat. Następnie Autor przechodzi do analizy struktury rodziny mieszczańskiej oraz roli związków rodzinnych dla życia społecznego i gospodarczego w wybranych miastach. Kolejne trzy podrozdziały poświęcone są cyklowi życia jednostek i omawiają warunki zawierania małżeństw, stosunki małżeńskie, wdowieństwo, urodzenia dzieci, ich wychowanie i edukację, w tym zawodową, a w końcu także starość, zgony i obyczaje pogrzebowe. Całą tę część charakteryzuje udane połączenie demograficznych danych liczbowych i modeli strukturalnych z analizą indywidualnych losów konkretnych ludzi z przeszłości.

Książkę uzupełniają obszernie aneksy, obejmujące podsumowania danych metrykalnych (chrzty, śluby i zgony w wybranych miastach), schematy związków rodzinnych radnych Wojnicza (1732–1784), zestawienie źródeł utrzymania i zamożności przedstawicieli elit władzy oraz karty zrekonstruowanych rodzin wojnickich (1757–1767).

Książka Piotra Miodunki nie jest lekturą łatwą, a to ze względu na szczegółowe opisy procedur badawczych oraz rozważania źródłoznawcze. Dla przeprowadzenia analiz metodologicznych z pewnością są to informacje nieocenione, jednak kierują książkę do bardzo wyspecjalizowanego czytelnika. Niewątpliwie wyraźniejszego podkreślenia wymagałyby najważniejsze wnioski rozprawy w zakresie potencjału demograficznego małych miast i ich ruchu naturalnego, zanegowania wizji „miasteczek rolniczych” czy ustaleń w kwestii kultury życia rodzinnego i osobistego mieszczan. Nie wątpię jednak, że zagoszczą one na trwałe w polskiej historiografii.

Oprócz tego książka niesie dodatkowo ogromny potencjał informacyjny, inspirujący do rozmaitych badań w osobnych zakresach. Rozwinięcia na innym materiale wymagałyby np. kwestia nazwiska miejskiego, alfabetyzacji mieszczan czy struktur elit małomiasteczkowych. Praca dostarcza również ogromu danych

genealogicznych (w tym celu zalecam jednak korzystanie z jej wersji elektronicznej, gdyż nie posiada ona indeksu osobowego), jak również licznych informacji i mikroanaliz z zakresu historii obyczajów, seksualności, a nawet czarownictwa.

*Tomasz Wiślicz
(Warszawa)*